

*Stara Grčka**3. Delfi*

Grčka svetišta Delfi i Olimpija — raspoređeni na raznim stranama Grčke — imala su ne samo religiozni nego i svjetovni karakter. To su bila mjesta kulta velikih božanstava, ali još više i središta umjetnosti i kulture, simboli jedinstva grčkog naroda rasutog po cijelom Mediteranu. U tim se svetištima održavala smotra najviših dostignuća u cjelokupnom javnom životu Grka. Tu su se natjecali arhitekti, kipari, slikari, pjesnici, tragedi i komediografi, filozofi i govornici. U plemenitom takmičenju svi su oni nastojali stvoriti djela koja će svojom ljepotom biti na visini ideje koja ih ih je okupila i koja je davala svetost tim mjestima.

Na obroncima Parnasa koji snijeg prekriva često i ljeti, visoko nad Korintskim zaljevom, u pokrajini Fokidi, na jugu kopnene Grčke, smjestili su se Delfi, najpoznatije grčko proročište, svetište boga Apolona. Nalazi se na visini od 520 do 620 metara, skriveno maslinicima, okruženo strmim stijenama — Fedrijadama. Današnji Delfi malo su turističko mjesto sa 1200 stanovnika, a razvili su se iz sela Kastri kraj kojega su francuski arheolozi 1892. godine počeli otkapanja drevnog svetišta.

Delfi u mitu

Prvotno je na tom mjestu bilo prastaro svetište Majke Zemlje — Geje, a čuvao ga je zmaj Piton. Ta je neman terorizirala stanovništvo, a po zapovijedi ljubomorne boginje Here progonila je Zeusovu ljubavnicu Letu dok joj Posidon nije dao utočište na otoku Delu. Tu je, prema jednoj staroj himni, rođen sa sestrom Artemidom bog Apolon. Boginja Temida dala mu je ambroziju i nektar — jelo i piće bogova — i on se odmah razvio u divna mladića. Da osveti majku i da nađe sebi svetište, Apolon je na delfinu, ili pretvoren u njega, doplovio Korintskim zaljevom do kopna pod Parnasom gdje je danas luka Itea. Plovio je tako brzo da su s njega letjele zlatne krljušti — a to podsjeća na bljesak sunca! Ubio je Pitona i osnovao na tom mjestu svoje svetište koje je nazvano Delfi prema spomenutom delfinu. Kao pobjednik nad zmajem Pitonom dobio je nadimak *Pitijski*, njegova je svećenica Pitija, a svečane igre njemu u čast zovu se *pitijske*.

Apolon je imao još proročišta, ali je delfijsko najpoznatije. On je zaštitnik svih proroka i pjevača, bog poezije i glazbe, vođa Muza. Bog je pastira, otklanja kugu, zaštitnik je gradova, trgovina i ulica. Silan je strijelac i kažnjava lukom i strijelama one koji su se previše uzoholili; divove Ota i Efijalta koji su naslagali tesalske planine jedne na druge da bi napali Olimp, Niobu jer se uspoređivala s njegovom majkom, Grke pod Trojom. No, on i otklanja nevolje pa je spasilac; bog liječništva Asklepije njegov je sin. Štiti mornare koji su ga zvali *Δελφίνιος* jer je delfin njegov vjesnik i prati lađe. Kasnije je postao i bog sunca, mjesto Helija, i vozi se na četveroprežnim kolima — odakle mu nadimci *Λύκιος* »sjajnik«, *Φοῖβος* »blistav«, *Χρυσόκομος* »zlatokosi«. Zavolio je nimfu Dafne kada je po nalogu bogova boravio u svetoj dolini Tempa — gdje se čistio zbog ubojstva boga Pitona — u rijeci Pinij, ali je ona prezrela njegovu ljubav. Kad ju je Apolon progonio, majka Geja ju je pretvorila u lovor. Otada Apolon nosi na glavi lovorov vijenac, a Pitija žvače lovorov list. Posvećene su mu životinje: labud, gavran, pijetao, jastreb, vuk, zmija, delfin i jelen. Od bilja: lovor, palma i maslina. Kipari ga prikazuju kao vitkog, polugolog mladića. Obilježja su mu luk, tobolac, pastirska palica, tronožac. Kao vođa Muza nosi dugi jonski hiton i liru. U Delfima, koje natkriljuje Parnas, kolijevka

i sjedište Apolonovih sljedbenica Muza, a on sam s njega polijeće na krilatom konju Pegazu, podizane su jedna za drugom monumentalne građevine, kao što su veliki dorski hram Apolona Pitijskog, kazalište, riznice i stadion.

Svetište

Samo svetište dugo je u smjeru sjever–jug 200 metara, a u smjeru zapad–istok 130 metara. Na južnim vratima počinje Sveta cesta. Ona krivudavo prilazi hramu, a uz nju su različiti spomenici, jedan poznatiji od drugoga. Na lijevoj je strani zavjetni dar Atenjana nakon pobjede nad Perzijancima 490. god. pr. n. e. na Maratonu, a izradio ga je najveći grčki kipar Fidija. Slijede votivni darovi Arga: Sedmorica pod Tebom, Trojanski konj i eksedra, darovi Tarenčana. S desne je strane bik s Krfa, spomenik Spartanaca u slavu pobjede nad Atenjanima kod Egospotama 405. godine, a zatim slijedi spomenik Arkadana. Zatim su tu riznice, kojih ima ukupno 20. Najpoznatija je ona Sifnijaca, čiji se dijelovi nalaze danas u muzeju, i restaurirana riznica Atenjana. Riznica Sifnijaca je sadržajem i značenjem svoje umjetničke dekoracije bila podređena mitologiji i povijesti grčkog naroda. To je bila pravokutna građevina, tipa *templum in antis*, s dvjema karijatidama koje drže arhitrav pročelja s bogatom skulpturnom dekoracijom friza. Karijatide, s ljupkim ali još konvencionalnim arhajskim osmjehom, podsjećaju na Kore s Hekatonpedona (hrama dugog stotinu stopa) na Akropoli kao i na mlade karijatide Erehtejona. U visokom reljefu prikazana su djela Herakla, oličenja grčke hrabrosti i snage, ali i teškoća, nevolja i napora kojim je grčki narod morao braniti svoju slobodu. Na istočnoj strani predstavljena je borba oko palog ratnika, čiji ishod očekuju bogovi koji sjede u grupi jedan iza drugoga. Na zapadnoj strani nalazi se kompozicija Heraklove apoteoze, na južnoj otmica kćeri Leukipovih koju su izveli Dioskuri. I napokon, na sjevernoj je strani prikazana gigantomahija, borba mladih bogova na čelu s Atenom protiv starih — Giganta. To je u umjetnosti V. stoljeća omiljen i veoma čest motiv. Sve je bilo bogato polihronomirano, tako da je boja pojačavala raznovrsnost i ljepotu umjetničkih ukrasa.

Dolazimo zatim na mjesto gdje je stajao *omfalos*, kamen–pupak koji je podsjećao na to da su Delfi središte svijeta. Po jednom mitu tu su se sastala dva orla što ih je Zeus pustio nakon stvaranja svijeta. Tu se nalazi i riznica Atenjana, jedina restaurirana, mali dorski hram iz parskog mramora sa sva stupa i metopama koje prikazuju Heraklova i Tezejeva djela, čiji se originali nalaze u muzeju, a na njihovu su mjestu kopije. Grčki arheolozi i stručnjaci odlučili su radi propadanja vrijednih umjetničkih djela premjestiti originale u muzeje a njihove kopije staviti na mjesto originala. Tako su u zadnji čas spašene i karijatide s Erehtejona na Akropoli. Iza ove riznice nalazila se vijećnica — *buleuterion*, pa kamen Sibile — također Apolonove proročice i, napokon, postolje gdje se na visokom jonskom stupu nalazila Sfinga s otoka Naksa, koju su stanovnici Naksa postavili oko 560. g. pr. n. e. kao svoj zavjetni dar. Svojim zagonetnim smiješkom ona otkriva veliku tajnu grčke umjetnosti: konačan prekid s ugledanjem na umjetnost orijenta i odluku o slobodi u umjetničkom stvaranju. Slijedi niz spomenika od kojih je najpoznatiji onaj koji je služio kao baza za zmijske stupove i veliki oltar za žrtvovanje koji su sagradili stanovnici otoka Hija.

Apolonov hram

Dominantna građevina u čitavu svetištu bio je Apolonov hram podignut nad jednom pukotinom u stijeni, uz koju je Apolon prema mitu ubio Pitona, sa šest ponovo

postavljenih stupova. To je treći hram na ovom mjestu. Prvi, sagrađen u 7. st. pr. n. e. izgorio je 548. g. pr. n. e. Drugi su sagradili Alkmeonidi, koji su 531. g. pr. n. e. pobjegli iz Atene pred tiraninom Pizistratom. Ova arhajska građevina imala je dorske stupove (6:15), a mramorni zabat prikazivao je Apolonova djela (ostaci su u muzeju). Treći je nastao 346–320. g. pr. n. e. na mjestu drugog. Imao je 38 dorskih stupova, od kojih je šest ponovo podignuto. Bio je dug 60 m, a širok 24 metra. Veliko stepenište vodilo je u prostor za čekanje (οἶκος) onih koji su tražili savjet. U predvorju su bili natpisi s izrekama grčkih mudraca: Γῶθι σεαυτόν »Upoznaj samoga sebe« i Μηδὲν ἄγαν »Ništa previše«. U svetištu je stajao već spomenuti *omfalos*, tronožac na kojem je sjedila Pitija, zlatni Apolonov kip i maslinovo drvo (cijela dolina ispod Delfa i danas je zasađena tisućama stabala maslina, koje su divovskog rasta jer se urednim kanalima natapaju vodom s Parnasa). O hramu pjeva Pindar (veliki tebanski pjesnik oda):

»Hram ovaj vješte podigoše ruke

Atene i Hefesta.

Sav u bronci blista

A sirene zlatne

Sa pročelja kliču.

Svećenica Pitija sjedila je na trnošću iznad pukotine iz koje su izbijale omamljive pare i sva u transu ispuštala neke krikove koje su svećenici oblikovali u dvosmislene rečenice. Oni su prikupljali podatke o pojedincima i zbivanjima, o izjavama filozofa, raznim aforizmima. Praznovjerni Grci nisu poduzimali nijedan važniji pothvat a da nisu pitali Delfe. Grkinje su na primjer pitale što će roditi. Odgovor je bio: »Muško, ne žensko«. Uz pomicanje zarez, odnosno akcenta, proročište je uvijek imalo pravo. Iz povijesti je najpoznatiji odgovor lidskom kralju Krezu. Spremajući vojnu protiv Kira obratio se za savjet Pitiji. Odgovor je bio: »Ako prijeđeš rijeku Halis, uništiti ćeš veliko kraljevstvo.« Misleći da će uništiti Kira, napao ga je i doživio težak poraz. Atenjanima je poručila: »Jedino vas drvene stijene mogu spasiti.« Mislili su da je to tvrđava na Akropoli, no nju su Perzijanci lako zauzeli i spalili. Bile su to Temistoklove lađe koje su kod Salamine 480. g. pr. n. e. hametice porazile Kserkovu mornaricu. Iako je proročište proglasilo Sokrata najmudrijim od svih Grka, on je mirno odgovorio: »Znam da ništa ne znam.«

Kazalište i stadion

Iznad hrama uzdiže se kazalište iz 4. st. pr. n. e. sa 5000 mjesta. Iz njega je i najljepši pogled na svetište. Bilo je poznato po odličnoj akustici, a u njemu su se održavala natjecanja u poeziji, govorništvu, glazbi i dramskoj umjetnosti — ona u poeziji održavaju se i danas svake godine! I napokon na vrhu svetišta, u divnoj borovoj šumi, nalazi se i stadion za sportska natjecanja. Primao je 7000 gledalaca, a natjecalo se u atletskim disciplinama i konjskim trkama. Sačuvana su sjedišta na sjevernoj strani, pa i ona počasna, za svećenike.

Ostala kulturna mjesta

S istočne strane, duboko među stijenama nalazi se Kastalijski izvor, nazvan po nimfi Kastaliji. Tu se se prali Pitija i svećenici a i hodočasnici koji će, žrtvovavši ovcu ili kozu, izaći pred Pitiju.

Ispod njega, danas iza auto ceste, nalazio se kompleks posvećen boginji Ateni. Zovemo ga »marmaria«, a sastoji se od gimnazija (180 m dug), palestre i znamenitog tolosa, okrugle građevine s dorskim i korintskim stupovima.

U muzeju su dva bisera kiparskog umijeća, vrlo značajna za razvoj grčke plastike. To su figura krilate boginje Nike hijskog kipara Arherma, oslobođena zakona frontaliteta, najavljujući tim novu slobodu i polet grčke umjetnosti, i divna brončana figura kočijaša, bez sumnje najljepši eksponat muzeja u Delfima. To je djelo kipara Sotada iz Tespije (470. g. pr. n. e.). On je dio četveroprega što ga je kao zavjetni dar poklonio sirakuški tiranin Gelon. Izvanredan utisak ostavljaju minuciozno izvajana ruka, gotovo žive noge, blistave oči od poludragog kamenja, krasne kovrče i smiješak poluotvorenih usta.

Kad danas vidimo samo malen dio bogatstva koje je ukrašavalo Delfe, možemo ipak zamisliti što su oni i njihova ideja značili Grcima. Doći u Delfe po savjet, doći na pitijske igre, značilo je prisustvovati religioznom činu, prisustvovati sportskim i umjetničkim natjecanjima. Kada su počinjale pitijske igre, a to je bilo svake četvrte godine, prestajali su ratovi među državama, koje su se ovdje često i pomirile. Poštivala se odluka Delfa da se ranjenici odnose s bojišta, da se ne ruše mostovi, ne zagađuje voda i ne upotrebljavaju otrovi! Koliko li poruka današnjim ljudima! U Delfima se čuvao novac grčkih državnica, ovdje su se sklapali savezi. Delfi su vodili šest »svetih ratova« da bi spasili ovo svetište i zemlju. Fočani, koji su morali braniti Delfe od Filipa Makedonskog po nalogu u to vrijeme saveznika Atenjana i Spartanaca, ušli su u Delfe i opljačkali ih. Pljačkali su ih i Rimljani, posebno Neron. Zadnji procvat doživjeli su za Hadrijana (2. st. n. e.), dok ga potres (373. g.) i car Teodozije (392. g.) nisu uništili. Delfi su zaista bili ne toliko svetište, koliko središte jedne velike i opće ideje o jedinstvu Grka!

Opšta kultura mjesta